

M. Aur. Cassiodorius Senator isagogikai gyűjteménye. Aurelius Augustinus: De Doctrina Christiana cz. műve, exegetikai munkásságának rövid áttekintésével.

Még másik nagy munkát is írt Augustinus a Heptateuchushoz a fentebbivel egy időtájban, melynek címe *Locutionum libri septem*. A héber, ill. görög nyelv idiomáit, azaz sajátlagos kifejezéseit, melyekre már a Doctr. Christ.-ban nagy súlyt helyez, gyűjti össze az említett hét könyvből s magyarázza a régi latin fordítás szerint. E tisztán nyelvészeti munkálatnak igazi értelme azonban csak az eredeti szöveggel való egybevetés alapján volna, de ezt a héber nyelvben való teljes járatlansága miatt meg sem kísérelheti. Még szerencséje, hogy az ő Itala-ja és a Septuaginta, melyre gyakran visszamegy, annyira szószerinti fordítás, hogy az eredeti szöveg sajátlagos szólásmódjait is átülteti. Innen e munka lehetősége és létjogosultsága, sőt hasznossága, hiányos volta mellett is. Ebből csupán néhány példát: I. 12. Et apposit parere fratrem ejus Abel. (Gen 4, 2.) Locutio est frequens in Scripturis: apposit dicere. (Az apposit parere t. i. a zsidó vattószefer lálédeth = και προσέθηκε τεκείν átírása = és ismét szült. A jászaf, hozzátesz, ad u. i. a ráköv. inf. előtt = ismét, továbbá stb.) 13. Et factum est, dum essent in campo, insurrexit Cain super Abel etc. locutio est; nam etsi non haberet: Et factum est, posset integer sensus esse: Et cum essent in campo. (Et factum est u. i. a vaj^ehi = και ἐγένετο átírása, miként az evangéliumokban is.) 36. Et erat Sara sterilis et non generabat; cum posset sufficere: Et erat Sara sterilis. (Tautologia.) stb.

Az *Annotationes in Job* (1. k. 400 tájáról) című munkájára a *Retract*, II. 13-ban azt mondja Aug., hogy tulajdonkép nem tudja, a magáénak tartsa-e, vagy azokénak, kik a könyvtekercs szélére vetett megjegyzéseiből, a mint tudták, vagy akarták, egy corpusba gyűjtötték össze. Rövid, sokszor homályos, hiányos, sőt sokszor hibás jegyzetek a megfelelő vershez, melyeket kijavítani sem tud. Pl. Et ecce venerunt angeli Dei, ut starent coram Deo. (I. 6) A lélek hajlama az igazságra másként nem volt kifejezhető, mondja, hacsak időileg s helyileg valamiképen meg nem jelöltetik. Et venit equidem diabolus cum eis. Talán, mivel csak azok által volt képes

hallani, azért mondatik: cum eis. Et discessit diabolus a facie Domini (12. v.) t. i. a tanácskozásból a cselekvésre stb. A kísérlet értékére nézve elfogadhatjuk Aug. fentebbi bírálatát, de az alapjául szolgáló gondolat életrevaló s meg is valósult az u. n. magyarázatos bibliákban.

Legrendszeresebb s legteljesebb exeg. műve Augustinusnak az *Enarratio in Psalmos*, ez az óriás kommentár, mely mind a 150 zsoltárt felöleli. Bevezetésül rendesen rövid jellemzést, vagy címmagyarázatot ad, aztán jön a részletes exegesis. Véleménye a zsoltárokról — a mai kritikai állásponttal merő ellentétben — az, hogy mind a 150-et Dávid szerzette, csak némelyeket mások neve alatt, miáltal valami, a tárgyra tartozó dolgot akart jelképezni, másokat név nélkül írt. Hogy későbbi dolgok s nevek is fordulnak elő bennük, azt egyszerűen azzal magyarázza, hogy azokat a profétai lélek előre kijelentette Dávidnak.¹⁾ Lássuk néhánynak a magyarázatát.

Az I. zsoltár, mint tudjuk, a zsidó kegyesek, törvényhez hívek jutalmát zengi a hűtlenekre váró ítélettel szemben. Aug. pedig az egészet a Krisztusra vonatkoztatja. Ő az a homo Dominicus, qui non abiit in consilio impiorum, miként a földi ember, ki Isten parancsait megszegi; et in via peccatorum non stetit, mert, bár a születés által a bűnösök útján jött ugyan, de nem állott meg rajta, mivel őt nem tartotta a világi csábítás; et in cathedra pestilentiae non sedit, (eredetileg: a csúfolók körébe, de a latin ford. itt is a LXX *ἐν καθέδρᾳ λοιμῶν* után — hibásan) azaz nem akart földi uralmat kevéséggel, vagy veszedelmes tanítást, melynek a pestilentia még megfelelőbben értelmezhető. Megfigyelendő az igék sorrendje: abiit, stetit, sedit, mely mutatja egymásután az embernek Istentől való eltávozását, a bűnben való gyönyörködését, Istenhez visszatérni nem bíró voltát, ha csak a Krisztus meg nem szabadítja, ki ezeket a bűnöket nem tette. 2. v. Az igazra nincs szabva a törvény, mondja az apostol. (I. Tim. 1, 9.) De más dolog: a törvényben lenni, és más: a törvény alatt. Az előbbi szabad, de a törvény szerint cselekszik, az utóbbi szolgál, kit a törvény hajt. Aztán más dolog a szolgál elé írott törvény és más az értelemben írott törvény. Éjjel és nappal vagy azt teszi: megszakitás nélkül, (ez a helyes) vagy nappal = vigasságban, éjjel = nyomorúságban stb.

Lássuk a 8. zsoltárt. Felírata: „In finem pro torcularibus, psalmus ipsi David“, ismét teljesen a LXX után: *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν, ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ*. Az ide nem illő torcular (*ληνός*) a héber *gath* = borsajtó, plur. *gittóth* szónak a *gittith*-tel (egy hangnem, Gesenius szerint egy hangszer,

¹⁾ De Civitate Dei XVII. cap. 14.

mely talán Gáth városból eredt,) való összetévesztése folytán került e fordításokban egyes zsoltárok feliratába. Helyesen tehát így hangzik: Dávid zsoltára — az éneklőmesternek, a gittithre. De nem ez a fő most, hanem az az allegorizáló magyarázat, melylyel Aug. kifejti a szövegben tehát nem is levő torcularnak mélyebb és legmélyebb értelmét. A torcularia itt az ekklesiákat jelenti, mondja, épenúgy, mint máskor a szérű (area.) A szérűn a gabonát, a sajtóval a szőlőt választják el héjától. Ugyanezt teszi az ekklesia is az emberekkel: elválasztja őket, ha nem is mindig helyileg, de legalább minőségileg, addig is, míg az ítéletben a végső elválasztás megtörténik. Az ekklesiára való vonatkozás fenntartása mellett más értelmét is tudja adni a torcularianak. Szőlőnek nevezhető az Isten ígéje is, melynek szüksége van a szó hangjára, melyben, mintegy szőlőhájban, az értelem, mintegy bor bennfoglaltatik. Így jut az a szőlő a fülekbe, mintegy sajtóba, hol elválasztatik héjától. A hang a fülekig hatol, az értelmet pedig a hallgatók memoriája, mintegy kád fogja fel, hogy innen átmenjen a hordókba (nála cellákba), azaz az értelembe és erkölcsökbe. Sőt szokták a torcularia-t martyria-nak is venni. A Krisztusért szenvedetteknek halandó részük, mintegy szőlőháj, földben maradt, lelkük azonban égbe ment. „Psallitur ergo pro torcularibus, pro ecclesiae constitutione“.

E bevezetés után lássuk az 5. és köv. versek magyarázatát, melyeket a ker. irodalom az U. T.-tól fogva a Krisztusra vonatkoztat. Augustinus is. Mi a különbség e kettő között: ember, vagy embernek fia? Ha így mondaná: ember és ember fia, akkor csak ismétlésnek látszanék. Így azonban a *vagy* világosan kifejezi a különbséget. Minden ember fia ugyanis ember, de nem minden ember embernek fia, pl. Ádám nem az. Innen meg lehet állapítani a különbséget. Az ember ezen a helyen a földi ember, az ember fia pedig az égi. Amaz messze el van különítve az Istentől, ez pedig Istennél van jelen. Ezért emlékezik meg amarról, mintegy távollévőről, ezt pedig meglátogatja és mint jelenlevő, megvilágítja arcával. Az ember fia először magában a homo Dominicusban látogattatott meg, ki szűz Máriától született. Róla épen testének gyengesége miatt, melyet Isten bölcs tetszése folytán hordozott, és a szenvedésben való megaláztatása miatt mondja: „Minuisti eum paulo minus ab Angelis“. De hozzáteszi mindjárt a megdicsőülést, melylyel feltámadása után felment a mennybe s minden teremtmény, még az angyalok fölé is helyeztetett, kikinél előbb testi származása és szenvedése miatt kisebbé lőn.

Persze, mindezekről a zsoltárban szó sincs, csupán az ember semmiségének érzése nyer kifejezést az Isten nagy-

ságával szemben s hálája a mégis reá áradó isteni kegyelemért. Ezt minden vallás hive utána mondhatja.

A 23-ik (nála 22.) zsoltárban¹⁾ az ekklesia szól Krisztusnak, mint pásztorának, ki a keresztség megelevenítő vizére viszi nyáját s az ő igazságának keskeny útján vezérli stb. A 74. (nála 73.) zs. feliratához: Intellectus Asaph (= *συνέσεως τῷ Ἀσάφ* LXX.) ismét bővebb magyarázatot ad. Asaph szerinte = congregatio, görögül synagoga. (Tulajdonképen pedig a szó *gyűjtőt* jelent, mint személynév pedig tizenkét zsoltár szerzőjét. A *maskíl* pedig egy zsoltárfaj, valószínűleg elmélkedő ének, több zsoltár címe.) Mit értett meg az a synagoga? Azt, hogy a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és igazság pedig Jézus Kr. által lett; (Ján. 1, 17.) a kegyelem, mivel szeretet által tölti be, a mit a betű parancsol; az igazság, mivel megadatik, a mi ígértetett. Ezt értette meg az az Asaph, vagy, mint még bővebben kifejti, megértette a Ó. T. mulandó voltát s a zsidók eljárásának helytelenségét, kik a mulandó dolgokhoz ragaszkodván, megölték azokért az ég királyát.

A zsidók azért ölték meg Jézust, mert félték, hogy ha elbocsátják, eljönnek a rómaiak és elpusztítják a várost. (Ján. 11, 48.) Es mégis eljöttek, sőt épen ezért jöttek el és elpusztították nemcsak a földi javakat, hanem az azokat féltő zsidókat is. Ezt siratja Asaph értelme és megkülönbözteti a földi dolgokat a mennyeiektől, az Ó. T.-ot az U. T.-tól. Ebben nagyjában már e zsoltár magyarázatát is megadja s nekünk ez most elég. Az alábbi részletes interpretációt mellőzhetjük. Ebben rámutat arra, hogy ezek a pogányok, kik Isten akaratából feldúlták a várost, épen azon az ünnepen, melyen azelőtt a zsidók megfeszítették Krisztust, ma már megismerték a Krisztust s meghódoltak a keresztfa előtt. — Csak annyit kell megjegyeznünk, hogy e zsoltár nem a Kr. u. 70-ben bekövetkezett pusztulást jövendöli és jelenti meg, hanem az Antiochus Epiphanes alatt történt borzalmakon kesereg, vagyis makkabeusi zsoltár.

A *De sermone Domini in monte secundum Matthaeum* (2 k. 393 tájáról) cz. munkájával már újtestamentumi körbe lépünk, és pedig a legszebb pontra. A hegy — mondja Aug. — az igazság nagyobb parancsait jelöli a mennyeknek országáért, szemben a zsidóknak ugyanazon Istentől, de csak földi országért adott kisebbekkel. Itt kedvünk volna azt kérdezni, hogy hát a Lukács parallel helyén említett sík föld mit jelent. — Egyébként a makarismosokat tárgyilagosan és ügyesen magyarázza s a végén összefoglalja. Összesen 8 sententiát képez-

¹⁾ Már Cassiodornál megmagyaráztuk e különбözés okát a zsoltárok számozásában.

nek. (3—10. vers.) Az első 7 tökéletessé tesz a bennük foglalt, sorban következő erények által: timor Dei, pietas, scientia, fortitudo, consilium, intellectus, sapientia. Itt is kiderül, mondja, hogy a timor Dei a sapientia kezdete. A 8-ik sententia megdicsőít, vagyis azt mutatja, hogy a fentebbi sorozaton áthaladva jutunk fokozatosan a tökéletességre és végül a megdicsőülésre. A jutalom a fokozatokon különféleképp nevezve tulajdonképen mindig csak egy: a mennyeknek országa. Helyes észrevétel, csak az előbbi kategoriáknak párhuzamba állítása (a makarismusok és erények közt) mesterkélte.

A 17. s köv. versek magyarázata méltó az előbbihez. A 17. v. sententiájában kettős értelem van. Mert a ki ezt mondja: Nem jöttem eltörölni a törvényt, hanem betölteni, vagy annak hozzáadásával érte, a mi kevésbbé van meg benne, vagy annak megtevéseivel, a mi benne van. Vizsgáljuk először az előbbi szempontból¹⁾ A ki hozzáadja a törvényhez azt, a mi kevésbbé van meg benne, az egyáltalában nem törli el, a mit talál, hanem inkább a kiegészítés által megerősíti. Ezért hangsúlyozza a 18. v. oly erős kifejezéssel a törvény tökéletességét, melyből a legkisebb parancsolatok megszegése is legkisebbé tesz, sőt talán nem is enged helyet az Isten országában, hol csak azok lehetnek nagyok, kik mind betöltik, nemcsak azokat, a mik a törvényben vannak; hanem azokat is, a miket az Úr ad hozzájuk. Ez az a nagyobb igazság, melylyel az írástudók és farizeusok nem bírnak, melynek lényegét a köv. versek merítik ki. Kisebb, de már mégis valami foka az igazságnak: nem ölni; nagyobb: nem is haragudni ok nélkül²⁾ A farizeusok igazsága szerint csak a ki őt, az méltó az ítéletre, itt pedig már az is, a ki haragszik. De ebben is kisebb bűn magában haragudni az embernek, mint ráchát mondani a felebarátra; kisebb bűn] ráchát mondani, mint bolondnak nevezni valakit. E három foknak megfelelő a büntetés is: iudicium, hol még lehetséges a védekezés, concilium, hol a bírák már maguk közt tárgyalnak a büntetés fölől, a gyehenna, hol már végrehajtatik a büntetés. A 22. v. három tételébe mindenütt beleértendő a kellő helyen azok a szavak is, melyek nincsenek külön kitéve. Az első tétel teljes, a

¹⁾ Az utóbbi szempontot itt nem is hozza többé elő és mégis végeredményében tulajdonképen ide jut. Ez a megkülönböztetés itt felesleges is, mert hiszen Jézus nem hozzáadni akart a törvényhez, hanem mélységeit kifejteni, a tettekről, mint okozatokról az érzületre, mint okra való visszamenés által.

²⁾ A *Retract* I. 19-ben megjegyzi, hogy a *sine causa* hozzáadás — mint észrevette — a görög *codex*ban nincs meg. Ime a bizonyosság a kritikai kiadások igazsága mellett. A *Receptus*ban megvan az *εἰς ἡ*. — Jellemző azonban, hogy azért a rá épített okoskodást nem adja fel, mert „*idem ipse est sensus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri irascitur, qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur.*“

2-ikba odaértendő a *valaki azt mondja* után: *ok nélkül*, a 3-ikba pedig: *atyjafiának, ok nélkül*. Ezért nem hibás Pál, mikor a galatákat, kiket testvéreinek nevez, balgáknak mondja, mert volt rá oka. Nyilvánvaló, hogy ez a kiegészítés nem egyezik ama jézusi mondás szellemével s csak az egyeztetés érdekét szolgálja. Aug. maga azt vallja a 19. caputban, hogy exemplaribus Graecis maior fides habenda est, s mégsem követi őket. Video meliora proboque, sed deteriora sequor!

A 23. 24. vers értelmét igen helyesen fejti ki, hogy t. i. a kibékülés nemcsak akkor teljesítendő, ha a megbántott atyafi közel van, de nem is azt teszi e parancs, hogy tengereken túlra is utána menj, hanem hogy lélekben békülj ki vele. Mert hiszen a te belső embered az Isten temploma, melynek oltára hited. Itt, bensődben kérj bocsánatot annak jelenlétében, kinek áldozatodat (ima, hymnus, psalmus, prophetia, doctrina stb.) be akarod mutatni. Ugyis, ha szemtől-szembe kérsz is bocsánatot, a belső megbánás a lényeg, nem a színlelt szavak.

A *Quaestionum Evangeliorum libri duo* (400 tájáról) ugyanolyan természetű munka, mint a *Quaestiones in Heptateuchum*. A prologusban megjegyzi, hogy e kis mű nem akar az evangélium rendszeres magyarázata lenni, hanem csak a Máté és Lukács ev. olvasása közben felötlött homályosabb helyeknek hevenyészett, rövid megfejtése. Mátéhoz 47, Lukács-hoz 51 quaestio. (Lásd még a *Retract.* II. 12-ben adott megjegyzéseit és igazításait.) A bencések kiadásában van még e munka után név nélkül egy másik, mely egy könyvben 17 quaestiót tartalmaz külön a Máté ev.-hoz, de ennek augustinusi eredete több okból kétes lévén, figyelmen kívül hagyhatjuk.

Az elsőből lássuk pl. a 12-iket: Mt. 13, 33. Az asszony alatt a bölcseséget érti, a kovász alatt a szeretetet, mivel hevít és éleszt. A három satum liszt alatt pedig vagy azt a három dolgot az emberben: teljes szívből, teljes lélekből és teljes értelemből, vagy azt a háromféle termést: százannyit, hatvanannyit, harmincannyit, vagy az embereknek ama három fajtát: Nőé, Dániel, Jób. De érdekesebb a II. könyv 33. quaestioja, mely az allegorizálás merész keresztülvitelének non plus ultrája. A tékozló fiú történetéről van szó. (Luk. 15, 11. s köv.) Az atya az Isten, a nagyobbik fiú az egy isten cultusában megmaradó nép, a zsidó, a bálványok imádásáig elpártoló kisebbik fiú a pogányság. Az örökség a lélek, vagyis az élet, értelem, emlékezet, melyeket a szabad akarat által birtokába vévén, rosszul használja, miután elhagyta a teremtőt. A messze tartományba menetel Isten elfeledése; az éhség az igazság igéjének hiánya. Az a polgár, kihez beszegődik, az ördög táborához tartozó valamely légi fejedelem; mezei birtoka pedig hatalmának kiterjedése. A

disznók a tisztátalan lelkek; a szentjánoskenyér (siliqua), melylyel a disznókat etette, a pogány tanítások, mesék, költemények, melyekben a daemonok gyönyörködnek, melyekben azonban az éhező fiú örök életre tápláló eledelt nem találhatott S mikor visszatér az ő atyjához, az ekklesiában, akkor az a stola prima, melybe öltözteti atya, az a méltóság, melyet elvesztett Ádám; a szolgák a kiengesztelődés predikátorai, a gyűrű a Szentlélek záloga, a saruk az evangelizálásra való előkészületet jelentik, hogy a földi dolgokat ne kelljen érinteni. A hizott borjú maga az Úr, ki feláldoztatik s táplálja az egész házat (ekklésiát.) Ez a lakoma és ünnepség most folyik az egyháznak a földkerekségén való elterjedésével stb. Ime az allegoriának allegoriája! Ijesztő például szolgálhat minden korbéli és minden irányú exegetának. *In Johannis evangelium tractatus*¹⁾ CXXIV. (412. s köv. évekből.) Ez óriási értekezésgyűjteményből lássuk pl. a szónoki lendülettel megírt 15-iket: Jézus és a samáriai asszony. (Ján. 4.) A szónoki részleteket mellőzzük, mert csak az exegesis érdekel. 6. v. Jesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic super fontem. Hora erat quasi sexta. A test fölvétele az ő útja. A maga megalázásával jön s fáradtan a test miatt. A kúthoz jött, mivel a mi szállásunknak mélységéhez jött. Leült, azaz megaláztatott. Hat óraker, azaz a világnak 6-ik korszakában. (1. Ádámtól Nőig, 2. Nőtől Ábrahámig, 3. Ábrahámától Dávidig, 4. Dávidtól a babyloni fogságig, 5. A bab. fogságtól János keresztségéig, innen pedig a 6-ik korszak tart.) 7—9. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Ez asszony az ekklesia typusa, nem a már megigazulté, hanem a megigazulandóé. Idegen, mert az ekklesia az idegenek közül volt jövendő. Az asszony csodálkozik Jézus kérésén, mert a zsidók az idegenek edényeit nem használták. Jézus azonban magának az asszonynak a hitét szomjazta. 10—15. Isten ajándéka a Szentlélek. Az asszony azonban az élő vizet a forrás vizére érti, mely a világi élvezet jelképe. Ezért hivatja férjét J. (16. v.) Ki az, vagy mi az? Az értelem, mely nem akar az asszonyban megnyilatkozni, hogy az Isten világosságától, mely a Kr.-ban jelen volt, megvilágosittván, megértethesse az asszonynyal, amit Kr. mondandó néki. 17. 18. v. Mit tesz az, hogy az asszonynak 5 férje volt? Némelyek Mózes 5 könyvére gondolnak, melyet a samaritánusok is használtak. Aug. inkább az 5 érzéket érti alatta, mely az értelem kifejlődése előtt kormányozza a testet s a lelket. Miért neveztetnek azonban férjeknek? Mivel törvényesek, mert Istentől adattak a léleknek. De ezek csak időlegesek s helyet adnak az igazinak, a bölcseséggel megtöltött értelemnek. Ez a férje azonban

¹⁾ Nevezik Sermoknak, vagy Homiliáknak is.

még mindig nem jött meg az asszonynak. Innen a tévelygése, mely azonban nem törvényes férj, hanem csak kedves. 19. 20. v. Kezd megjönni a férj, de még nem teljesen. Még csak profétának tartja az Urat. A zsidók és samaritánusok régi viszálya tárgyában kérdi őt. A zsidók a Salamon templomában (?) imádták Istent, a samaritánusok a hegyen, hol hajdan a zsidók ősei is imádták. (Nem nevezi meg a Garizim hegyén épült templomot.) 21. s köv. v. Eljő az óra, azaz az ekklésia, melyben lélekben is igazságban imádják az Istent. Csodálatos dolog ez: a magasságban lakik és az alacsonyokhoz közelget. Ne a magas hegyre törekedjél hát, mert nem a felemelkedésben, hanem a megalázódásban, nem a külső templomban, hanem a benned levő templomban közeledik hozzád az Isten. Nos adoramus, quod scimus etc. a zsidók nevében mondatik, de nem minden zsidóéban, hanem a milyenek a proféták, apostolok és kegyesek. Már az asszony is kezd eszmélni, bár még nem ismeri fel a vele beszélőben a Messiást. Itt megmagyarázza e szó értelmét s egybeveti héber, latin, görög és pún nevét (punice Messe dicitur ungue) s megjegyzi, hogy a héber, pún és syr nyelv rokon. Krisztus kijelentésére elhagyja az asszony vedrét, mert már nem közönséges vízzel, hanem azzal az élő vízzel kíván jóllakni — és siet az evangéliomot hirdetni. Már megjött a férj, az értelem. Tanulják meg ezt, kik evangelizálni akarnak. — Ez erőszakos allegorizálásban elvész ez elbeszélésnek hatalmas főgondolata egyéb szépségével együtt.

Merőben más, szövegszerű, szép és rövid a 33-ik tractatus, mely a 8. fejezetből Jézus és a bűnös nő történetét fejtegeti. Kísértették őt ellenségei, hogy vádolhassák. A törvény a házasságtörőt kövezéssel sújtja. A törvény igaztalan dolgot nem parancsolhatott, ha valaki mást mondana, igaztalan lenne. Mondák tehát magukban ellenségei: igazmondónak tartják őt, kegyesnek is látszik, a justitia szempontjából kell hát neki gáncsot vetni. Ha azt mondja e nőre: köveztessek meg, nem lesz kegyelmes; ha pedig azt mondja: bocsássuk el, nem lesz igazságos. Ez utóbbi esetre számítottak s ekkor mint törvényszegő ellen kész a vád. És mit felel az Úr? Nem mondja: ne köveztessek meg, mert ez a törvény ellen volna; nem mondja azt sem: köveztessek meg, mert ez kegyelmessége ellen volna. Ujjával ir a földön. Mit jelent ez? Isten ujjával iratott a törvény, de a keményekért kőbe. Az Úr már a földön ir, mivel gyümölcsöt keres. Felelete pedig az igazság szava: bűnhődjék a bűnös nő, de ne a bűnösöktől, töltessek be a törvény, de ne a törvényszegőktől. És mi történt? A vádlók magukba szállnak. Eddig csak a házasságtörő nőt látták, magukba nem tekintettek. Most magukba tekintenek — és ott hagyják az asszonyt szörnyű

bűnével annak, ki bűn nélkül való. Ketten maradnak ott: misera et misericordia. Mikor ismét felveté Jézus szemét, az asszony talán azt hitte, hogy az egyedüli ártatlan fog most reá követ vetni. Pedig most jön a kegyelmesség szava: Én sem vádollar. Talán kedvez a bűnnek! Nem. Hozzáteszi: Eredj el és többé ne vétkezzél? Tehát az igazságnak is eleget tett, a kegyelem is megmaradt. Itt a bölcsesség!

A következőkben inti Aug. a bűnösöket, hogy se elbizakodás, (hogy szabadon lehet vétkezni, minden ügyis megbocsáttatik) se desperatio (hogy nem nyerhetni bűnbocsánatot) ne vegyen erőt rajtuk.

János I. levelét is végig magyarázta 10 tractatusban, de a vége csonka.

Ennek mellőzésével Augustinusnak három kisebb, egyegy könyves munkájához érünk, melyeket 394 táján, még presbyter korában írt. Ezek: *Expositio quarumdam propositionum ex Epistola ad Romanos*, melyet a Róm. levélnek társaival együtt való olvasása közben elmondott magyarázatai alapján, ezek kérésére írt meg; a másik: *Epistolae ad Romanos inchoata expositio*, melyet e levél rendszeres kommentárjának tervezett, de a munka nehézsége s nagysága és egyéb elfoglaltsága miatt csak az üdvözlet kifejtéséig jutott; a harmadik: *Epistolae ad Galatas expositio* rendszeres és be is fejezett kommentár. Mind a háromhoz több pótlást és igazítást ad a *Retract.* I. 23—25.-ben, melyek érdekesen mutatják Aug. dogmatikai fejlődését.

Lássuk pl. az elsőből a 12. propositiot, Róm. 3, 20. Az ember állapotában ezt a 4 fokozatot lehet megkülönböztetni: törvény előtt, törvény alatt, kegyelem alatt, békében. A törvény előtt nincs harc, mert nemcsak követjük, hanem gyönyörködve helyeseljük is a testi vágyakat. A törvény alatt küzdünk ellenük, de azok vonnak, sőt legyőznek bennünket, mivel még nincs kegyelem. Ezért mondja az apostol, hogy a törvény belépett, hogy szaporítsa a bűnt. (Róm. 5, 20.) És: a törvény által van a bűnnek ismerete. Jó ugyan a törvény, mert tiltja a bűnt és parancsolja a jót, de midőn valaki saját erejéből véli betölthetőnek, nem az ő szabadtójának kegyelme által, annak semmit sem használ, sőt árt, mert a bűnnek még erősebb vágya ragadja s hozzá még törvényszegőnek is találhatik. (Róm. 4, 15.) E helyzetben mikor valaki fölismeri, hogy magától nem bír felkelni, kérje a Megváltó segítségét. Ekkor jön a kegyelem, mely megbocsátja a mult vétkeit, elveszi a félelmet, az igazság szeretetével erősíti a küzködőt. Ez állapotban még van ugyan harc a testiség vágyaival, de a szellem már nem ért velük egyet. Mert nem magában a gonosz vágyban, hanem a vele való egyetértésünkben van a vétek. Ezért mondja az apostol a Róm.

6, 12-t. Ez a vágy a test halandóságából származik, az első ember első bűnéből nyerjük s csak akkor szűnik meg, mikor a feltámadáskor testünk átváltozik. Akkor érjük el a 4. fokot, a teljes béke állapotát. A szabad elhatározás tehát teljesen megvolt az első emberben, mibennünk azonban a kegyelem előtt nincs meg a szabad elhatározás arra, hogy ne vétkezzünk, hanem csak hogy ne akarjunk vétkezni. A kegyelem pedig kieszközli, hogy ne csak akarjunk helyesen cselekedni, hanem tudjunk is, nem a magunk erején, hanem a Megváltó segítségével, ki nekünk teljes békét is fog adni a feltámadáskor.

A 60. s köv. propositio a Róm. 9, 11. s köv. versekből van véve. Mi alapon választotta ki Isten a két még meg sem született gyermek közül az egyiket, hogy szeresse, s vetette el a másikat, hogy gyűlölje? — Eleve tudása alapján, vagyis mert előre tudta, melyik milyen lesz. Tehát a cselekedeteket választotta ki Isten bennök? Nem, hanem a hitet.¹⁾ A dolog t. i. úgy van, hogy a jó cselekedetek a szeretet (dilectio) által vannak, a szeretet pedig a Szentlélek ajándéka által. (Róm. 5, 5). Ez azonban csak a hívőknek adatik. Tehát a cselekedetek Isten ajándékai mi bennünk, amint Pál is mondja: Ugyanaz az Isten, ki cselekszik mindent mindenkiben. (I. Kor. 12, 6). De azt sehol sem mondja az Irás, hogy az Isten hisz mindent mindenkiben. Hogy tehát hiszünk, az a mi dolgunk,²⁾ hogy pedig jót cselekszünk, azé, ki a hívőknek Szentleket ad. 15. v. Ebből látszik, hogy nincs igazságtalanság Istennél a 13. v. mellett sem. Könyörölni fogok, azt mondja ugyanis, akin könyörülök. Először azáltal könyörült rajtunk Isten, midőn bűnösök voltunk, hogy hívott minket. Aztán mikor a hívásnak engedve hittünk, adta a Szentleket. Ennek adásával irgalmasságát mutatta meg az iránt, akin könyörült, hogy irgalmasságot gyakorolhasson a szeretet által. Senki se tulajdonítsa tehát ezt magának A mi dolgunk tehát hinni és akarni, Istené pedig adni a hívőknek és akaróknak képességet a jócselekvésre a Szentlélek adta szeretet által.³⁾ 16. v. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Nem törli el tehát az akarat szabad elhatározását, de azt

¹⁾ A *Retract.* I. 23-ban már kifejlődött dogmatikai álláspontjáról kiigazítja e passust. Akkor még nem kutatta szorgalmasabban, nem is találta még meg, — mondja —, milyen a kegyelmi kiválasztás. Egyáltalán nem kegyelem az, ha valami érdem előzi meg, hanem tartozás szerinti viszonzás.

²⁾ Erre is megjegyzi ugyanott: Valóban nem mondtam volna, hamár tudtam volna, hogy maga a hit is Isten ajándékai közé tartozik, melyek ugyanazon lélekben adatnak. Mindkettő tehát a mi dolgunk, az akarat elhatározásáért, és mégis mindkettő a hit és szeretet lelke által adatott. *Caritas cum fide* *Ef.* 6, 23.

³⁾ Erre ezt jegyzi meg: Igaz ugyan, de ugyanazon regula szerint. (l. a fentebbi jegyzetet!) Mindkét dolog az övé, mivel ő készíti elő akaratunkat, és mindkettő a mienk, mivel csak a mi akaratunkkal történhetik.

mondja, hogy nem elég a mi akarásunk, hacsak nem segít Isten. Akarni sem tudunk, hacsak nem hivatunk.

A mint a kiválasztás alapja a hit, úgy a megkeményítés, az elvetés a hitetlenség, az istentelenség. Példa rá a Faraó, kinek nem az a bűne, hogy akkor nem engedelmeskedett Isten parancsának, (Ex. 9, 35. 10, 1.) sőt inkább ez a megkeményedés már hitetlenségének büntetése. A kin tehát könnyőrül, azzal jót cselekedtet, akit pedig megkeményít, hagyja azt rosszul cselekedni. Ez a jutalom, illetőleg a büntetés.

A Gal. levél magyarázatából lássuk a 2. fejezetét. Hogy a gyülekezet után külön is előadja az apostoloknak az evangéliumot, melyet hirdet, nem azért történt, mintha amott valami hamis dolgokat mondott volna, s az igazat csak keveseknek akarta megmondani, hanem azért, mert némely dolgot amott el kellett hallgatnia, mint a korinthusiak előtt, mert még nem hordozhatták volna el, az apostoloknak pedig mindent elmondhatott, miből meggyőződhetnek az ő apostolságáról.

Titus körülmetélésére vonatkozólag azt mondja, hogy ámbár őt sem a szokás, sem a rokonsági kapcsolat nem kényszerítette, mint Timotheust, mert hiszen görög volt, mégis nyugodtan engedhette volna Pál őt körülmetélni, tudván, hogy ez nem törli el az üdvöt, de nem engedte a betolakodott hamis atyafiak miatt, hogy ezek Pál helybenhagyására hivatkozva ne hirdessék, hogy a körülmetélkedés az üdv reményének szükséges feltétele. A következő verseket is egészen szöveg szerint magyarázza, nem vesz el értelmükből semmit, nem is told hozzá. Csak ártatlan összevetéseket tesz. Még csak a Péter antiochiai látogatását lássuk. Pétert, mikor Antiochiába ment, mondja, megfeddette Pál, nem azért, mivel a zsidó szokásokat, melyekben született és neveltetett, megtartotta, (nem is tartotta meg a pogányoknál), hanem mivel ezeket a pogányokra akarta rátukmálni, mikor odamentek Jakab emberei. Ezekről való féltében, kik az üdvöt még ezeknek a szokásoknak megtartásába helyezték, elkülönözte magát a pogányoktól és szinleg egyetértett velük a szolgaság terheinek azokra való rárakása dolgában. Ezért feddette meg mindnyájuk jelenlétében, hogy ezáltal mindnyájan meggyógyuljanak. Mert nem hasznos dolog a tévelygést, mely nyilvánvalólag árt, titkon igazítani meg. És Péter, akinek az Úr háromszor mondotta: Szeretsz-e engem, legeltesd az én juhaimat, a későbbi pásztornak ilyenén dorgálását a nyáj érdekében szívesen eltűrte. Ebben csodálatraméltóbb dorgálójánál, és nehezebb utánozni. A keresztyén alázatosságnak nagy példáját adta, melyet az Úrtól tanult. stb.

Ez apostoli levelek magyarázatában meglepő tárgyilagosságot és hűséget tanúsít Aug. a többi exeg. munkájával ellentétben. Ez épen neki való tér, itt van otthon a nagy

dogmatikus, kinek egész rendszere tulajdonkép e két levélen sarkallik.

Végül még egy tudományos természetű munkáját kell itt röviden ismertetnünk, mely bennünket annál inkább érdekkel, mivel ez az egyetlen műve, mely isagogikai körben mozog, isagogikai thémát is fejteget, bár apologetikus szempontból, azokkal szemben t. i., kik az evangéliumok eltéréseit kifogásolják. Ez a *De consensu evangelistarum* 4 könyvben, 400 tájáról.

Az evangélium — mondja — a szentírás legfontosabb része. Ebben van a törvénynek és a prófétáknak beteljesedése. Első hirdetői és megírói az apostolok voltak, kik nemcsak azt ismerték, a minék szem- és fültanúi voltak, hanem Jézus korábbi élettörténetének is utánajártak. Ezek közül kettő írt evangéliumot: Máté és János. A másik kettő: Márk és Lukács nem volt tanítvány, de az apostolok követője s így a mit ezektől hallottak, a Szentlélek segítségével hitelesen írták meg. A többi ily tárgyú munka nem érdemel hitelt. A négy evangélista abban a sorrendben írt, melyben a kánonban vannak, bár az apostolok: Máté és János előbb szerezték evangéliumi ismereteiket. De a Szentléleknek tetszett így, hogy a szemtanúk mintegy közre vegyék és igazolják az apostoli tanítványokat. Mindnyájan görögül írtak, csak Máté héberül. Mindegyik ismerte előzőjét s nem mellőzte ignorálással, bár mindegyiknek saját előadási rendje van, hanem a kapott inspiratio szerint hozzáadta saját munkájának nem felesleges közreműködését. Máté a királyi törzs szerint adja elő az Úr incarnatióját — és sok tettet s beszédet az emberek jelen élete szerint. Marcus eum subsecutus, tamquam pedissequus et breviator eius videtur. Mert míg csupán Jánossal egyezőleg semmit sem mond, csupán maga igen keveset, csupán Lukácsal egyezőleg nem sokat, addig Mátéval egyezőleg, akár ott, hol ez egymagában áll, akár ott, hol a többivel egyezik, igen sokat és sokszor csaknem ugyanazon szavakkal. Lukács inkább az Úr papi törzse és méltósága iránt érdeklődik. Még Dávidra sem királyi családfán át vezeteli fel Jézus genealogiáját, mint Máté. Lukácsnak nem volt olyan kivonatolója, mint Máténak Márk. E három evangélista abban teljesen megegyezik, hogy mindhárman Jézus humanitását domborítják ki, János pedig a divinitását, az Igének kezdetben Istennél lételét, majd incarnatióját s közöttünk lakozását. Az első három az Úrnak ama tetteit és mondasait adja, melyek a jelen élet erkölcsének képzésére legnagyobb hatással bírnak, János pedig az Úr tettei közül sokkal kevesebbet beszél el, de mondásait, különösen a melyek a trinitas egységére és az örök élet boldogságára tartoznak, annál részletesebben. Az Apok. 4, 7-ben a négy evangélistát

látja szimbolizálva, és pedig az oroszlánban Mátét, mert ő adja az Úrnak királyi leszármazását, a borjában, mint áldozati állatban Lukácsot, mert ő meg az Ur papi méltóságát emeli ki, az emberarcú állatban Márkot, mert ő csak az embert adja. Ez a három állat a földön jár, ezek az evangelisták is azokkal foglalkoznak, a miket Jézus e földön, a testben cselekedett és tanított. János azonban a felhők fölé száll, mint az a 4-ik állat, a repülő sas. Ezért jelzi őt ez.

Sokan, különösen a pogányok közül azon ütköznek meg, hogy Jézus magáról, vagy tudományából semmit sem foglalt írásba. Tanítványai pedig nem megbizhatók, mert mesterüknek, bár igen bölcs ember volt, túlzott tiszteletet adtak, mikor őt Isten fiává tették. Ezzel ő azt veti szembe, hogy Pythagoras és Sokrates sem írtak semmit. Hát annak hitelt adnak, a mit ezek tanítványai megírtak? Egyébiránt Jézus, mintegy fő, tanítványai, mintegy tagjai által mindazt megírta, a mit tetteiről és tanításaiból velünk olvastatni akart. Ezekben az evangéliumokban sokan ellenmondásokat, eltéréseket látnak. Augustinus e munka céljával épen ezek eloszlatását s a teljes consensus kimutatását tűzte ki.

A II. III. könyvben Máté evangéliumán megy végig, melléállítva a másik háromnak parallel helyeit, IV-ben pedig e háromnak különleges részeit veti össze.

Pl. II. 13–15. caputban Jézus megkeresztelkedésének történetét tekinti át. Elmondják mind a négyen, hogy Jézus Jánoshoz ment, hogy pedig meg is keresztelkedett, hárman említik. (János t. i. nem.) János vonakodását s Jézusnak erre adott feleletét azonban csak Máté közli. Ez eltéréseknek semmi magyarázatát nem adja. A Mt. 3, 16. 17-et Mk. és Luk. is hasonlóan beszéli el, de az égi szózatnak — nem ugyan értelmében, hanem szavaiban, eltérnek. Ez utóbbi kettő u. i. így közli: Te vagy az én szerelmes fiam. Mt. pedig így: Ez az én sz. fiam. Az égi szózat egy volt, de Mt. azért közli így, hogy inkább a hallgatóknak jelentessék meg, hogy ő az Isten fia, mert ezekért lett az a szózat, nem pedig Jézusnak akarta kijelenteni, a mit ő úgyis tudott. E bizonytalanságban tartott magyarázatból nem derül ki, melyik hát a szózat eredeti alakja. A további ismét háromféle alakot mutat: in quo mihi complacui, (Mt.) in te complacui, (Mk.) in te complacui mihi. (Luk.) Hogyan hangzott hát ez a szózat? Bármelyiket fogadd el, lásd be, hogy a szózás eltérése mellett is ugyanaz az értelem. Ez az eltérés arra jó, hogy jobban meg lehessen érteni, mint ha csak egy módon mondatnék, és másként ne magyaráztassék, mint a hogy a dolog van. Mert ha az elsőt valaki úgy akarja érteni, hogy Isten a Fiúban magának tetszett meg, azt figyelmezteti a második, hogy: te benned találtam tetszést. Ha viszont valaki ez egyből azt gondolná, hogy a Fiúban az

Atya az embereknek tetszett meg, azt figyelmezteti a harmadik, hogy: te benned tetszett meg (*complacuit mihi* kétszer is!) nekem¹⁾. Ebből látszik, hogy bármelyik (ismét nem dönti el, melyik) tartotta meg az égi szózatnak még a szavait is, a többiek ugyanazon sententia meghittebben való kifejtése végett variálták a szavakat. A közös értelem ez: In te placitum meum constitui, hoc est, per te gerere, quod mihi placet.

János evangeliumában a galamb leszállását csak Ker. János elbeszéléséből halljuk, nem közvetlen tudósításból. A Ján. 1, 33-at a Mt. 3, 14-gyel hozva kapcsolatba, azt mondja, hogy ha csak akkor ismerte fel János Jézust, midőn a galambot reá szállani látta, kérdés, hogyan mondta a megkeresztelkedni jövőnek: Nekem kell inkább tőled megkereszteltetnem. Ezt ugyanis a galamb leszállása előtt mondotta neki. Ebből világos, hogy ámbár már ismerte, — itt meg Luk. 1, 41-et vonja be a bizonyításba — mégis valamit még nem tudott róla, a mit csak a galamb leszállásából tanult meg, hogy t. i. ő az, a ki Szentlélekkel keresztel, bizonyos saját és isteni hatalomnál fogva stb.

A III. könyv 1. caputjában az utolsó vacsorára és az áruló kijelölésére vonatkozó tudósításokat egyezteteti. Mt. 26, 26-ot Márk. 14, 22. és Luk. 22, 19. is közli. Hogy Luk. 22, 17. a pohárt már a kenyér előtt említi, ez csak praecipatio. János az Úr testéről és vérééről a 13. fejjében nem szól, de másutt (6, 32 s köv.) már sokkal részletesebben beszélt az Úr ezekről. Itt a vacsora végeztével a lábmosásról szól János, mely után az áruló kijelölését közli a többivel egyezőleg. (21. s köv.) Az egyezéseket ki is emeli Aug., de az eltéréseket nem. Ezután jön az úrvacsora szereztetése az első három szerint, mely után Lukácsnál (21. s köv.) megint az árulóról van szó. Itt aztán Ján. 13, 23. s köv. következik. Hogy már megelőzőleg mondja János (13, 2.) és Lukács (22, 3.), hogy a sátán bement Judásba, az itt még csak részlegesen értendő, teljesen csak a vacsora végén. Hasonló az eset a Szentlélek közlésénél is. (Ján. 20, 22-ben részlegesen, a Csel. 2-ben teljesen). A legérdekesebb e contaminatióban, hogy Jánosnál úrvacsoráról nincs szó és Aug. nem tudja, miért nincs szó.

A IV. könyv 5. caputja e két tételt egyezteteti: Aki nincs ellenünk, mellettünk van. (Aug. a Vulg. után *adversum vos*

¹⁾ Ez már valóságos játék. A latin szöveget követi, és pedig itt a Vulg. szerint, bár a 3-ik variáns (Lk.) *complacuit* szava ebben helyesen *complacui*. Az egyeztetés körül elkövetett mesterkedés helyett nem jutott eszébe, hogy megnézze a görög szöveget, melyben *ἐν ᾧ ηὐδόκησα*, (Mt.) *ἐν σοὶ εὐδόκησα* (Mk. Luk.) = kiben, ill. benned tetszésemet találtam.

és pro vobis-t ír). Mk. 9, 40. Luk. 9, 50. Aki velem nincsen, ellenem van. Luk. 11, 23. Mt. 12, 30. Azt akarja — mondja — értetni ezalatt, hogy annyiban nincs vele valaki, amennyiben ellene van, és annyiban nincs ellene, amennyiben vele van. Pl. az, aki Kr. nevében ördögöt űzött, bár nem tartozott a tanítványok közé, amennyiben őrt mivelt az ő nevében, annyiban velük volt, és nem ellenük; amennyiben pedig az ő társaságukba nem tartozott, annyiban nem volt velük, hanem ellenük. Az előbbi nem tiltandó, az utóbbi azonban az egyház egysége ellen van. Ezért nem utasítja vissza a kath. egyház az eretnekeknél sem a közös sacramentumokat, de tiltja a tetteleges vagy tanbeli separatiót.

Mily természetes lett volna ez idem per idem történő magyarázat helyett rámutatni a különböző situatióra, melyben e két ellentétes nyilatkozat történt.

Általában ez egyeztetések jobbra erőltetett mesterkedések, melyek a valóságos eltéréseket nem tudják áthidalni, vagy eltüntetni. Nem is annyira egyeztet ilyenkor, mint inkább a többféle tudósítás vonásait szabadon kombinálja egy külön képpé, mely az egészből nyerhető. Ebben is több követője akad mind mai napig.

A fentebbiek után nem árt egy pillantást vetnünk még a nép előtt tartott gyakorlati bibliamagyarázataira sem, melyek *Sermones ad populum* címen más természetű egyh. beszédeivel együtt egész gazdag gyűjteményt képeznek különböző időből. E sermóknak csak az 1. classisa érdekel itt bennünket, mert ebben vannak a ránk tartozó gy. bibl. magyarázatok, 1—50 ó-test.-i, 51—183 új-test.-i textusok fölött. Hasonlóak a szoltárokhoz írt enarratiókhoz, és a Ján. ev.-hoz és leveléhez írt tractátusokhoz, melyek szintén nevezetnek sermóknak.

A 1. beszéd a Manichaeusok ellen van intézve a Gen. 1, 1. és Ján. 1, 1. alapján. a már ismert szellemben és modorban. A 8. sermo címe: De decem plagis et decem praeceptis. Ismét sajtószerű játék a Augustinus merész képzeletének, mely még az e gyakorlati műfajban megadott szélesebb határokon is túlcsap. A 10 parancsolattal veti össze a 10 csapást annak kimutatására, hogy minden egyes csapás a megfelelő számú parancsolat ellentéte, illetőleg megszegésének természetes büntetése. Pl. 1, par.: más isten tiszteletének tilalma, — 1. csapás: a víznek vérré válása. Mit jelent ez? Az emberek balgatag szívének meghomályosodását a Róm. 1, 21. s köv. értelmében. 2. par. Isten nevét hiába fel ne vedd, — 2. csapás: a békák elszaporodása. Ezekhez hasonlóan undok és undokul szól, ki a 2. parancsot megszegi. 3. par. a szombat, azaz a nyugalomnap megszentelése, 3. csapás a férgek sokasága, melyek nem hagytak nyugtot. 4. par. a

szülők tisztelése, 4. csapás a kutyalégy. Kutyaszokás a szülőköt nem ismerni. Méltán születnek a kutyakölykök is vakon. 5. par. ne paráználkodjál, 5. csapás: halál az egiptomiak barmafra. A parázna ember barommá aljasul; vigyázzon, hogy rá is ne jőjjön e csapás. stb.

A 66. sermoban, Máté 11, 2. s köv. fölött, érdekesen csavarja el a János kérdésének értelmét. Kellott, mondja, hogy mint olyan tegyen bizonyosságot a Kr.-ről, ki maga is gyűjtött tanítványokat. Nem mintha kételkednék, hanem hogy tanítványait, kik őt tartották tekintélynek, a Kr.-hoz kapcsolja, azért küldi el őket hozzá, hogy tőle magától hallják meg azt, a mit ő mint praeco hirdetett felőle. Jézus is éretük s nem Jánosért utal tetteire s mondja: Boldog, aki én-bennem meg nem botránkozik. Az ő eltávozásuk után dicsérte Jánost. (Nem épen!) De a 11. vers e szavaiban: qui autem minor est in regno caelorum, maior est illo — szerinte — Kr. magát állítja Jánossal szembe, t. i. minor tempore, maior maiestate Jánosnál. De megengedi, hogy esetleg az angyalokra gondoljunk a mennyben, kik közül a legkisebb is nagyobb Jánosnál. Ez bizony nagyon hibás értelmezés. A 124. sermo (Ján. 5, 2 s köv.) megint szertelen allegorizálásba téved. A víz u. i. a zsidó nép, az őt tornác a törvény 5 könyve, a víznek megzavarodása az Úrnak szenvedése, az ebbe való belemerülés a gyógyulás. De szép és tárgyilagos, bár kissé bőbeszédű a Csel. 17, 18. s köv. fölött Karthagóban tartott 150. sermo. Eszmemenetele ez: Elmondja az atheniek kiválóságát tudományban, művészetben. Itt hirdette Pál a megfeszített Krisztust, a görögöknek bolondságot stb. Az eredmény az, hogy a hallgatók három részre oszlanak: gúnylódókra, kételkedőkre és hívőkre. Szóval a mag különböző talajba esett. Ismerteti az epikureus és stoikus bölcsészetet. A bölcsészek általában különböző úton, de egy célra törnek: a boldog életre. Erre törekszik a keresztyénség is. Nem véletlen, hogy épen az említett két iskola hiveivel akadt össze Pál. Miben keresi az epikureus a boldogságot? — A testi gyönyörben. Hát a stoikus? A lélek erényében, de csak magára az ember erejére támaszkodik. A keresztyén pedig még Isten erejére is számít a Kr. által. Ezért találja meg a keresztyén, míg a stoikus nem.

Szintén gyakorlati célt szolgál s a maga nemében érdekes kísérlet a *Speculum*, (készült 427 táján) melynek természetét s rendeltetését maga a praefatio magyarázza. A bibliában némely dolgokat csak tudni és hinni kell, másokat meg is tartani. Ezek a valláserkölcsei életre tartozó parancsok, tilalmak, melyeket a specialis zsidó vonatkozásúak elhagyásával összegyűjtött az egész bibliából, könyvek szerint, hogy ez összeállításban, mintegy tükörben nézze magát a

keresztyén ember, hogy a jóban mennyire haladt előre és mennyiben fogyatékos. Ez tehát valóságos tanító biblia, mely egészen a dogmatikusra és moralistára vall. Olyan, mint egy törvénykönyv. Kedvelt népkönyvvé vált. Mint említettük, Hieronymus fordításában adja a szöveget. Bár egyoldalúlag, de azért ugyanaz a gondolat érvényesül benne, amely a mai szemelvényes bibliákban.

Augustinus levelei közt szintén sok az exegetikai tárgyú. Megbeszél egy-egy kérdést, eszmecserét folytat egy-egy bibliai hely fölött tudós barátaival, (miként pl. nálunk Kazinczy irodalmi themák fölött) úgyhogy nem ritkán a levél egész értekezéssé dagad. Bármily érdekes lenne is ezek ismertetése, most már be kell érünk egyetlen egygyel — s ez a 71. levél, melyet Hieronymushoz intézett az ő bibliafordítása ügyében 403.-ban. Ebben nem helyesli, hogy Hieronymus a zsidóból fordítja az ő testamentumot. Jobb szeretné, ha a Septuaginta szövegét, melyet már az apostolok használtak, állítaná helyre a latin fordításban. Szerinte többet használna ezzel, mint az új fordítással. Mert ha ez elterjed, akkor a latin egyházak a biblia tekintetében különbözni fognak a görögöktől s a görög szövegből rájuk lehet cáfolni. Ha pedig valaki a héberből készült új fordításban valami szokatlan dolgon megütközik és csalás vádjával áll elő, bajos a héber biznyságra hivatkozni, annyival inkább, mert az esetleg megkérdezett héber tudósok is mást mondhatnak, már pedig itt aztán nehéz bíróra találni. És ha ez a biznyság a gyanúba vett szöveg mellett szól, hogy fogják azt tűrni, hogy annyi latin és görög auctoritas kárhoztathassék?

Felhossa egy püspöktársa esetét, ki Jónás könyvét Hieronymus fordítása szerint olvastatta gyülekezetében, mely mikor észrevette a megszokott szövegtől való eltérést, felzúdult és csalást emlegetett. Zsidó szakértőket hívtak, de ezek is, tudatlanságból-e vagy rosszakaratból, a görög és latin fordításnak adtak igazat, mire a püspök kénytelen volt a felolvasott szöveget, mint hibást, kiigazítani. Te is tévedhettél némely dolgokban, mondja őszintén Hieronymusnak. És látod, mit tesz ez azokban az iratokban, melyeket nem lehet a használt nyelvű biznyságok egybevetésével kiigazítani.

Ellenben az új-testamentumnak görögből való interpretálását, vagyis a latin fordításnak a görög szöveggel való egybevetés alapján készült recensióját, melyet Hieronymus már az Ó. T. fordítása előtt elvégzett, örömmel üdvözi és hálásan köszöni Augustinus. Egybevetette a görög szöveggel és hibát alig talált benne. Itt szerinte más a helyzet, mint fentebb, mert ha valaki a régi megszokott hibához makacsul ragaszkodik, a codexek egybevetése által könnyen felvilágosítható, vagy megcáfolható.

Persze e kétféle megítélés tudományosan nem igazolható¹⁾, de gyakorlatilag megérthető. Némileg analog eset volt nálunk az énekeskönyv javítása, melyet a nép nagyon kelletlenül fogadott s egy újabb kísérletnél ugyanez várható. Esetleg a Károli-revisionál is. Egyébként dicséretére mondhatjuk Augustinusnak, hogy később, élete végén jobb meggyőződésre tért Hieronymus fordítása felől s ennek a *De doctr. christ.* IV. könyvében, melyet 426 körül írt, kifejezést is ad.²⁾

Ezzel végére értünk szemlénknek. A között szemelvényekből s kivonatokból mindenki ítéletet alkothat magának. Én azt látom, hogy Augustinus a bibliában és a tudományokban rendkívüli nagy jártasságot tanúsít. Mennyiségileg is szinte ijesztő az a massa, melyet az exegetika terén összeírt, pedig hát nem is ez az ő munkásságának fő tárgya. Az exegesis célját is egészen helyesen állapította meg, hogy az az írók gondolatainak megismerése s általuk Istené, és ennek nehézségeit s eszközeit is jól ismeri és világosan kifejti. Erősen és helyesen óv a szó szerinti és képes értelem összezavarásától, mert jól tudja, hogy e miatt szenved legtöbbet az értelem. És mégis mi az eredmény? A gyakorlatban saját szabályait szegi meg s messze elmarad az elméletben felállított követelményektől. Ebben kétségkívül része van kora izlésének is, de a főok magában keresendő, az ő ellentétes elemekből csodálatosan összealakult egyéniségében, melyet Teuffel (*Gesch. d. röm. Lit.*) találóan nevezett ein psychologisches Rätsel-nek. Benne azonban a filozofus és dogmatikus uralkodik, ki éles elmével, mondhatni intuitióval, nem pedig gondos exegesis alapján látja meg és konstruálja meg a ker. hit tantartalmát s rendszerét, hogy aztán ezt egy született és iskolázott szónoknak teljes apparatusával hirdesse, tanítsa és elfogadtassa benn az egyházban, s kérlelhetetlen dialektikával védelmezze ellenfeleivel szemben. Kora iskolázta ebben. Rövid de találó Sidonius Apollinaris jellemzése: Hieronymus interpres, dialecticus Augustinus. (*Epist.* 9, 2.) Ő nem született exegetának. Az ő egyénisége nem tud simulni a magyarázandó

¹⁾ Hieronymus is igen élesen cáfolja Aug. kifogásait a 75. levélben. A többi között így szól: *Et si me, ut dicis, in novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque caussam, cur suscipias, quia plurimi linguae Graecae habentes scientiam de meo possint opere judicare: eadem integritatem debueras etiam in veteri credere Testamento, quod non nostra confinximus, sed ut apud Hebraeos invenimus, divina transtulimus, Sicubi dubitas, Hebraeos interroga.*

²⁾ Itt u. i. a 7. caputban Amos 6. fejezetére hivatkozik, non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi divino spiritu interpretati ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio, (unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum) sed sicut ex Hebraeo in Latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretante translata sunt.

iróhoz, mint a hogy a hermeneutának kell. Csupán a hol rokon lélekre talál, mint pl. Pálnál, ott tud az ő gondolatvilágába beilleszkedni. Nyelvismerete is elégtelen, philologiai s történelmi érzéke sincs. Így aztán iránytű nélkül tüzes képzelete viszi úttalan útakon, vagy talán inkább a saját gondolatait keresi mindenütt. Ő még az allegoriákat is allegorizálja. Ő nem látja a bibliában a korok és írók okozta különbségeket. Ott minden Isten szava, Isten pedig nem változik. Innen a legtávolabbi locusoknak is legmerészebb összehozása. A biblia csak példatár, a bizonyító helyek gyűjteménye az egyház hite mellett, melyyel nem szabad ütköznie. Ilyen felfogás mellett csak a képleges magyarázathoz lehet menekülni. Ha néhol szünik képzeletének csapongása, egészen szép és tárgyilagos magyarázatot ad, de ez csak ritkábban történik.

A bencés kiadók vallják, hogy az ő módszerét követik a *catholici commentatores*. Ez nagy baj, terhes és káros örökség, mely nem engedi őket hozzáférközni a szentírás igaz és valódi értelméhez. Csoda, hogy nem kívánniak tőle szabadulni, sőt az új *syllabus*¹⁾ napjainkban is megújítja a fentebb bőven tárgyalt *regula fidei* szabályozó érvényét az exegesisre nézve. Ez is ahhoz az örökséghez tartozik, melyet *augustinismus*²⁾ címen ismer a tudomány a r. kath. egyházban, csak hogy itt nem sok köszönet van benne. Előadásmódja is sajtóságos. Legtöbbször igen bőbeszédű és igen sokat ismétél, és pedig nemcsak az azonos tárgyról írott munkáiban, hanem egyebütt is. Ez részben csökkenti bámulatunkat iratainak mennyisége fölött, de azért meg nem szünteti. Egyébként ő műveinek kiadásában kevesebb kényességet tanusít, mint a class. vagy modern írók. Ha látja, hogy használ vele, kiadja csonkán, vagy vázlatos kidolgozásban is. *Stilusa* igen különböző. Többnyire túltömött, néha egészen homályos, máskor meg majdnem átlátszó. Teljesen ura a szónak. Tud ugyanazon themáról egészen elvontan, tudós alaposággal és nehézkességgel — és tud, különösen ha kérik, nagyon világosan, egyszerűen, sőt népszerűen is írni, egészen a népies kifejezésekig leereszkedvén, írói hírnevének féltése nélkül. (*Enarratio in psalm. 36, 3, 6. 123, 8. 138, 20. De doctr. chr. III. 3.*) Szókincse óriási, a mi nagy miveltségéből és themáinak változatosságából folyik. Új szavak, vagy régiek új jelentésben gyakran fordulnak elő nála. Ez az egyik szembeötölő jelenség az új fogalmakkal, azzal az egészen új gondolatvilággal áll összefüggésben, melyet a keresztyénség vitt be a latinba, sőt egyenesen a bibliai nyelvekkel, melyek a szolgálai latin fordításon át is erősen éreztették hatásukat.

¹⁾ Ismertetését l. a Theol. Szaklap V. 4.-ben.

²⁾ Harnack, *Dogmengeschichte* III. 3. A ker. lényege (ford. Rác L.) 172.

De nyelvtani szempontból is több különösség észlelhető. Pl. *transiet*, *pertransiet*, (fut.) (Quaest. Ev. I. 32. In Joh. ev. tract. XV. 24. stb.) mely valószínűleg a régi latin fordításból ragadt Augustinusra. Ugyaninnen ragadt az *ut* kötőszó helyett *quia* (és ind.) használata az alanyi és tárgyi mellékmondatokban, a görög *ὅτι* (hogy és mivel) után. Pl. Nam ut sciremus, *quia* non de Johanne dixit, illis abeuntibus coepit dicere ad turbas de Johanne. (Sermo LXVI.) Quod dictum est: Assumit secum alios septem, intelligitur, *quia* cum quis ceciderit de justitia, etiam simulationem habebit. (Quaest. Ev. I. 8.) Az *ut* kötőszó elhagyásával szerkeszti a következő mondatot: Quorum primi tres adjuvant Scripturae intelligantur. (Retract. II. 4.) Ind. praesenssel kapcsol tárgyi mondatot, pl. Credo enim, quia in alto est Deus, magis me exaudivit ex alto. (In Joh. ev. tract. XV. 25.) Sokszor a consecutio temporum figyelmen kívül hagyásával szerkeszti mondatait, pl. quomodo elegit, cui donet? (Prop. ex epist. ad Rom. XVIII. 61.) . . . Quaerendum erat, utrum et meritum fidei de misericordia Dei veniat, id est utrum ista misericordia ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis est, an etiam facta fuerit, ut fidelis esset . . . Nondum diligentius quaesiveram, nec adhuc inveni-eram, qualis sit electio gratiae. (Retract. I. 23.) Vannak könnyebb természetű eltérések is, különösen az igék vonzatainál.

Mindezek azt mutatják, hogy a növekvő barbarismus hatása alól még egy Augustinus sem tudta magát teljesen kivonni, bár grammatikailag és retorikailag iskolázott ember volt. Ez a hatás különösen az afrikai latinság és az ezzel teljesen rokon antiqua translatio (Itala) révén érte.

Marton Lajos.